

Ötvös István

(SAJNOS) FELEJTHETETLEN ÖRÖKSÉGÜNK –
A RÁKOSI-KORSZAK

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012, 240 oldal, 3150 forint

Minden jel szerint – és ismerve az elmúlt 20 év ilyen tárgyú munkáit – még jó darabig eltart, amíg a kommunizmus történetét akár csak vázlatosan is feldolgozzuk. Mi: a társadalom és a történészek. Valójában egy lenyelhetetlen gombócként a torkunkon ragadt, hiszen a szembenézést különféle politikai és mentális gátak is akadályozzák. Elvetni nem lehet, hiszen 45 évet nem darabolhatunk ki a múltunkból, de – finoman fogalmazva – a magyarság organikus történetébe sem illeszthető bele. (Voltaképpen vagy az egész 20. századi történetünkkel van baj, vagy azzal, hogy a történelmet szeretjük egy értelmes cél felé tartó folyamatnak tekinteni...)

Valójában annak a történésznek, aki meg akarja írni a Rákosi-diktatúra bármely elemének történetét, nem csak a szokványos módszertani és iratanyag-problémákkal kell megküzdenie. Hiszen egyrészt dokumentumokkal bőven rendelkezünk, másrészt nyilvánvaló hiányokkal küzdünk. Utóbbi kapcsán elég, ha csak arra gondolunk: nem tudhatjuk milyen utasítások, vélemények nem kerültek soha papírra. De szinte a legfontosabb probléma, hogy sok kérdésben a „köztudalommal” szemben is állást kell foglalni.

Nagyon fontos ezért Müller Rolf könyve, hiszen az ÁVO/ÁVH az egyik olyan szerve a magyar történelemnek, amelyre talán a legtöbb legenda rakódott. Ha nem lenne olyan negatív a kicsengése a mondatnak, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a rárakódott guanórétegektől kell megtisztítani a terepet, mielőtt a régészeti feltáráshoz fognánk... Ilyen szempontból a régebbi korok kutatója – még a látszólagos forráshiány ellenére is – jobb helyzetben van. A mohácsi csatáról nyilván jóval halványabb emlékeket őriz a társadalom, ezért egyszerűbb történeti igazságokat megfogalmazni. Ráadásul annak, amit a közelmúltról mondunk – minél közelebbiről, annál inkább – komoly politikai üzenetei is lehetnek. Még akkor is, ha a szerzői szándék nem ez.

Müller Rolf könyve a Rákosi-korszak erőszakszervéről szól – elkerülve a fentebbi csapdák mindegyikét. A felütéskor érthető módon szervezettörténeti megközelítést láthatunk, hiszen – bár a szakmai közvélemény számára talán ismertek a tények, de – a nagyközönség számára még mindig zavaros lehet az, milyen lépcsőfokokon emelkedett fel Péter Gábor a „csúcsra”. De azért is fontos a szervezettörténet, mert a változások lépései nemcsak Péter emelkedésének, hanem szinte az egész kommunista rendszer genezisének állomásai voltak.

Talán Müller Rolf az első, aki ilyenformán leszögezi, hogy az 1945–46-os államvédelmet folyamatos fluktuáció jellemezte. És ebben a pillanatban máris szembetaláljuk magunkat azzal a közhiedelemmel, mely szerint ez a szerv az első pillanattól kezdve

ugyanolyan gárdával, ugyanolyan célokért „dolgozott”. Nem, a Rákosi-korszak titkosrendőrségének valójában sokkal színesebb története volt. Az elemzésből az is nyilvánvaló, hogy a legfontosabb kommunista vezetők célja az első pillanattól kezdve ugyanaz volt, de az állományt nem tekinthetjük teljesen azonosnak – tehát nem is ítélné meg azonos mérce szerint.

A második legfontosabb kérdés, amelyet Müller finoman és árnyaltan kezel: voltaképpen miként is irányították az államvédelmet? Ez megint egy olyan probléma, amelyen hosszasan időzhetünk, hiszen mindkét vélet a közgondolkodás része. Sokan szeretik azt feltételezni – nem minden politikai indíttatás nélkül –, hogy az államvédelem afféle felsőbbrendű államként működött. Ilyenformán valójában minden törvénytelenségért kizárólag ez a szerv lehetett felelős. Ezt a gondolkodást persze már a korszakban is erősítették, hiszen adott pillanatban nagyon jól jött Rákosi Mátyásnak, hogy mindenért Péter Gábort tehetőse felelőssé. Másrészt viszont sokan úgy vélik, hogy valójában mindent a Párt művelt, az államvédelmisták szinte önkívületi állapotban élve, vakon végrehajtották a politikai vezetés kívánalmait. Ez a magyarázat viszont az ÁVH-t utólag felmenteni kívánók számára szolgált „vészkijáratként”. Ha pedig a kettőt egymás mellé tesszük, már senki sem felelős semmiért...

Azonban ez korántsem igaz. Szerzőnk megfogalmazását kölcsönvéve, „jelentések fel, cetlik le” mozogtak a rendszerben, tehát sokkal dinamikusabb viszonyt sejtethetünk. A párt és az államvédelem egymásra volt utalva. Az egyik biztosította a politikai védelmet minden lehetséges – akár a párton belülről érkező – támadással szemben. A másik pedig szintén védte a politikát, és a politikusok bizonyos csoportját – tehát még csak nem is „a” Pártot. A túlhatalom megszületéséhez vezető egyenes úton járunk immár – és ezt a logikát ajánlhatnánk mindazoknak, akik a demokráciát állandóan pocskondiázzák. Az állami szervek és az államhatalom együttes birtoklása bizony könnyen ilyen útra lökhetnek egy országot. Azon az egy ponton vitatkozom a szerzővel – de valójában nem a könyvének kiegyensúlyozott állításaival –, mely szerint az „állam az államban” megfogalmazás az ÁVH-val kapcsolatban teljesen hibás. A könyvből érthetően kimarad – hiszen nagyon kilógna a szöveg logikájából –, de fontos, hogy a társadalom mégis úgy élte meg: az ÁVH állam az államban, hiszen mindenki érezte a szervezet törvényenkívüliségét. Elég csak azt végiggondolni, hogy 1953 után, amikor hivatalosan állami szinten, sokaknál már bírói ítélettel is kimondják, hogy elhurcolásuk, kitelepítésük, börtönbüntetésük törvénytelen volt, kártalanítást, kárpótlást nem kaphattak, és ilyen jellegű eljárást a siker reményében nem is indíthattak a szervezet ellen. A szerző által felvázolt kölcsönösségi viszony a politika és rendőrsége között viszony tény, az elemzés kiváló. A „köztudalom” viszont mégsem teljesen hibás – csak egy másik aspektusból nézi a szervezetet.

Még egy nagyon fontos kérdést próbál kezelni ez a könyv, természetesen témája keretein belül. Persze: az ügynökökről van szó. Müller Rolf fogalmilag olyan pontosan szálazza szét azt, amit a köznyelv egyszerűen „ügynökként” azonosít, hogy az már szinte sebészi precizitás. Ráadásul nem csak a valódi ügynököket választja le a „mezítlábas” informátorokról. Arra is kiváló példákat hoz, hogy egyáltalán nemcsak a beszerzett ügynökök tollából származhatott az államvédelmet beavatkozásra bíró írásmű, hanem

bizony bárkitől. És a tisztán történeti jellegű megközelítés fényében már csak az a kérdés marad hátra: voltaképp ki és mit akar az „ügynökügy” ismételt előbányászásával valójában elérni?

Müller Rolf könyve az elmúlt évek egyik legnagyobb arányérzékkel megírt, olvasható munkája egy érzékeny témáról, amelyet sajnos nem feledhetünk.

A 32/III. géppuskás század egyik katonája fülvédővel, célzásra emelt 35 M. puskával, 1942. december végén
(Babucs Zoltán gyűjteménye)